

Универзитет у Београду, Филолошки факултет –
Катедра за хунгарологију, Београд

DOI 10.5937/kultura1338045C

УДК 821.511.141.09-992 Краснахоркаи Л.

оригиналан научни рад

(ПОСТ)КОЛОНИЈАЛИЗАМ У (ПОСТ)СОЦИЈАЛИСТИЧКОМ РУХУ: ЛАСЛО КРАСНАХОРКАИ ПО ТРЕЋИ ПУТ У КИНИ

Сажетак: *Важну, иако мање запажену, струју у стваралаштву познатог мађарског савременог прозаисте Ласла Краснахоркаиа чине путописи са Далеког истока. Овај чланак представља покушај да се Краснахоркаијева путописна књига Рушење и туга испод Неба (објављена 2004. године) прочита у кључу ауторове опсесивне (и неуспешне) потраге за живим остацима древне кинеске цивилизације (филозофије, културе, књижевности) у савременој Кини. Његова жеља да у данашњој, глобализованој и тржишно оријентисаној Кини препозна „последњу живу цивилизацију старине”, кроз стрпљиво слушање испразних и фразерских исказа руководиоца културних институција (од којих су многе заправо „фантомске”), доживеће неславан фијаско. Банални, површини и догматични одговори саговорника, снимљени на диктафон, биће ипак контрапунктирани раскошним, високо реторизованим стилем Краснахоркаијевих дугих, вијугавих реченица, његовог специфичног „знака распознавања” од кога ни у овом, иако наглашено не-фикционалном делу, писац не одустаје. Једину наду у то да спој древног и савременог у свакодневном животу ипак није потпуно неостварив, пружају такозвани „гласови са маргине”, гласови обичних људи без икаквог друштвено-политичког или културног утицаја.*

Кључне речи: спој древно-савремено, путопис, догматичност, глас маргине

Савремени, нашој публици вероватно само посредством филмова Беле Тара (Tarr Béla, 1955) познати мађарски писац Ласло Краснахоркаи (Krasznahorkai László, 1954) остварио је нешто што је мало коме од његове генерације аутора пошло за руком: већ својим првим романом необичног и прилично тешко преводивог наслова *Sátántangó* (можда би *Сотонин танго* или *Сатански танго* били најприближније алтернативе) изазвао је велику пажњу критике, која је готово унисоно похвалила ово дело. Веома запажена била је и његова следећа књига, збирка прича *Kegyelmi viszonyok* (*Односи милосрђа*, 1986), док је његов други роман *Az ellenállás melankóliája* (*Меланхолија отпора*, 1989) само потврдио Краснахоркаијево место у самом врху савремене мађарске књижевности.¹

Тешко би било побројати које је све елементе критика издвојила као кључне квалитете Краснахоркаијевог приповедања; ипак, чини се да тајна, како домаћег тако и међународног, успеха овог писца лежи у његовој способности да створи језиву слику некаквог (тобожњег) пред-апокалиптичног стања, али уз обавезну дозу ироније и врцавог (црног) хумора којим се раскринкавају лажни пророци, народни усрећитељи, и извргава руглу тадашњи – мада у доброј мери и данашњи – новогovor званичне идеологије и (медијске) пропаганде. Краснахоркаијев помало старомодни, мада не и „свезнајући” приповедач не коментарише нити износи вредносне судове, али се на основу фокуса приповедања лако може назрети да стоји на страни понижених, да саосећа, иако често на врло ироничан, каткад и сурово-црнихуморан начин, са маргиналицима и идеалистички настројеним особењацима различите врсте које је друштво одбацило.² Чудновати, суморни, од света одсечени полуфантастични светови у којима се одигравају радње Краснахоркаијевих романа и приповедака – премда се јасно распознаје да је реч о мађарским недођијама у другој половини двадесетог века – нагнали су критику да у њему препозна (можда и јединог) мађарског представника маркесовског „магијског реализма”.

1 Ауторка извршне монографије о Краснахоркаију, Едита Жадањи (Zsadányi Edit), наводи рецимо да је само на немачком говорном подручју *Меланхолија отпора* доживела преко стотину (!) приказа у дневној штампи и периодици. Видети у: Zsadányi E., *Krasznahorkai László*, Братислава 1999, стр. 78.

2 Особити значај „маргиналних гласова” у Краснахоркаијевој прози већ на самом почетку своје монографије наглашава и Едита Жадањи. Видети у: Zsadányi E., нав. дело, стр. 9.

Необична снага којом та апокалиптична атмосфера одмах, попут некакве „текстуалне лавине”, запљусне читаоце прва два Краснохоркаијева романа добрим делом вероватно прозилази и из снажне напетости између суморних, безнадежних, сиротињских амбијената у којима се њихова радња одиграва (нису случајно доследна црно-бела техника и спори кадрови дугометражних филмова Беле Тара толико добро усклађени са својим текстуалним предлошком) и високо стилизованих, често екстремно дугих, али увек граматички задивљујуће исправних и логичних, естетски беспрекорних реченица којима се тај амбијент осликава – у размерама светске књижевности, те би се *краснохоркаијевске* реченице могле упоредити са реченицама Томаса Бернхарда (Thomas Bernhard) и Жозеа Сарамага (José Saramago).

И управо ће се та лепа (мада у читалачком смислу нимало „лака”) Форма која као да се одупире хаосу приказаног света до почетка деведестих година прошлог века устоличити као својеврстан знак распознавања Краснохоркаијеве прозе. Другим речима, управо ће ти, на један изузетно стилизован, синтаксички крајње необичан, начин приказани безнадежно сиромашни амбијенти којима прети „конечан крај”, али чији житељи упорно ишчекују долазак лажних пророка (*Меланхолија отпора*) или се пак надају спасоносном егзодусу из суморне реалности, такође под вођством некаквих (квази) месија, премда заправо играју у ђавољем колу из кога нема изласка (*Сотонин танго*), постати исходна тачка готово свих приступа Краснохоркаијевим делима. Читалачка очекивања остаће на тај начин „зацементирана” у пољу фикционалне антиутопије, која се може читати и као друштвенополитичка алегија једне епохе, огрезле у бесмисленим усређитељским тирадама без икаквог суштинског ефекта, штавише са управо супротним резултатима од оних којима су тако демагошки прокламовани циљеви тежили. У том смислу ипак не би требало занемарити да је „социјалистичка источноевропска егзотика” по свему судећи својевремено имала утицај – и то вероватно много већи него што се данас мисли – на изузетан успех *Меланхолије отпора* и *Сотониног танга* на немачком, односно енглеском говорном подручју. Но свакако да се мноштво одиста разнородних читања Краснохоркаија не може тумачити искључиво као резултат магнетичке привлачности те гротескне, тек недавно распршене и демистификоване, „егзотике с оне стране гвоздене завесе”.

Убрзо међутим – а симптоматично је да се тај стваралачки заокрет одвија упоредо са падом комунизма – као да сам Краснохоркаи почиње да увиђа да се фикционална проза из

прва два романа више не може на аутентичан начин наставити, па се све више окреће аутобиографски утемељеном, документарном и есејистичком жанру.³ Не би то међутим требало замислити као некакву оштру, радикалну цезуру у његовом начину писања; уосталом ни „фантастични” амбијенти његових првих дела нису лишени појединих врло прецизних, готово социографски аутентичних описа мађарских села, провинцијских панонских варошица (*Меланхолија отпора*) и опустелих, запуштених социјалистичких „газдинстава” (*Сотонин танго*). С друге пак стране, он се ни у овим својим нефикционалним делима неће лако одрећи високе реторизованости своје прозе, дугих, стилизованих реченица као свог све прихваћенијег списатељског заштитног знака. Па ипак, у његовим делима објављеним после деведесетих, све чешће се намерно наглашава да се приповедач (који све више постаје хроничар, записничар, коментатор или рецимо предавач пред неким опскурним аудиторијумом) зове управо „Ласло Краснахоркаи”. Важан жанр у овој, могло би се рећи другој фази Краснахоркаијевог стваралаштва постаће путописи, и то путописи са Далеког истока, на ком аутор после 1990. године све чешће и све радије борави.

Нарочито важна дестинација Ласла Краснахоркаија на Далеком истоку постаће Кина. Разочаран страховито великим јазом између прокламованих политичких идеала и реалности, како у социјализму, тако и у постсоцијалистичком друштву своје домовине, он, ма колико то можда на први поглед наивно и романтичарски деловало, одлази у Кину, верујући да ће управо у најмногољуднијој земљи света наићи на оно за чиме би у Европи и уопште на Западу, у ширем смислу, узалуд трагао. Наиме верује се да је европски човек – што, разуме се, није нова идеја – располућен између свог свакодневног, баналног бивствовања и онога што му је филозофско и етичко наслеђе антике оставило у аманет, док управо Кина – тако барем неки, укључујући и Краснахоркаија, сматрају – представља „последњу древну цивилизацију”, односно последње место на земаљској кугли, на којем, упркос снажном упливу маоистичке индоктринације, још постоје какви-такви услови да човек бивствује у живом додиру са остацима једне изузетно богате древне културе и да живи у складу са филозофским начелима које су му оставиле највеће филозофске школе кинеске старине – конфуцијанство и таоизам. А ако се има у виду да конфуцијанство и таоизам представљају „практична” филозофска учења у

3 Ицрпну анализу тог Краснахоркаијевог поетичког заокрета дао је Мартон Силађи (Szilágyi Márton). Видети у: Szilágyi M., *Kritikai berek* [Критички кутак], Будимпешта 1995, стр. 130–137.

смислу интегралног животног става, онда се заиста чини да је Кина право место на ком би требало трагати за одавно распаднутом „Целином”, за хармонијом живота и мишљења, за „проживљеним мишљењем”, за животним стилем базираном на древном учењу. Није наравно Краснахоркаи баш толико наиван да у последњој деценији двадесетог века, са једним већ одавно елаборираним и критички сагледаним са знањем о западњачкој помодарској помамаи за источњачким учењима, односно за смирењем у (нихилистичком?) загрљају зен-будизма (Битлси и толики други), тако лако поверује у ово своје унапред постављено очекивање, у ову своју химеру, у овај фантазам који је очито много више резултат једне особене стваралачке кризе и жеље за (ауто)поетичким преосмишљавањем сопственог приступа књижевности и уметности уопште, него истинске вере у било какво „просветљење”. Унапред је наравно јасно и то да се оваква потрага напросто мора завршити разочарањем, антиклимаксом, јер тамо где савремени дух конзумеризма продре, тешко да више може бити икакве шансе за промишљеним животом као таквим. Зигмунд Бауман (*Zygmunt Bauman*) је то, у својој сада већ класичној дефиницији „људске ситуације” потрошача унутар потрошачког друштва, одредио на следећи начин: „Потрошач у потрошачком друштву је изразито другачије створење од потрошача у свим другим досадашњим друштвима. Ако су филозофи, песници и проповедници морала међу нашим прецима промишљали питање да ли радимо да бисмо живели или живимо да бисмо радили, дилема о којој се данас најчешће размишља је да ли треба да конзумирамо да бисмо живели или живимо да бисмо могли конзумирати. То јест, ако смо још увек у стању и ако осећамо потребу да разликујемо живљење од конзумирања”⁴.

Краснахоркаи је у Кину путовао више пута. Своје прво путовање (транссибирском железницом преко СССР-а и Монголије, у јесен и зиму 1990–91 године) описао је у романсираном путопису *Az urgai fogoly* (*Заточеник из Урге*, 1992).⁵ Затим је у Кину путовао и 1998. године, да би своје наредно путовање у ову земљу, у мају 2002. године, овековечио у

4 Бауман З., *Туристи и вагабунди*, у: *Глобализација – мит или стварност*, приредио Вулетић В., Београд 2003, стр. 254.

5 Урга је град у Монголији, крајње сиромашно и депримирајуће место у којем се приповедач, стицајем несрећних околности, у повратку са свог пута по Кини задржава дуже него што би требало. Урга ту заправо служи као страховит контрапункт прилично романтичној слици коју приповедач има о Кини као прастарој империји која није изгубила контакт са својом древном традицијом – мада је овакав суд, разуме се, крајње поједностављивање комплексне и противречне слике коју овај роман о Кини пружа.

књизи поетичног наслова *Rombolás és bánat az Ég alatt* (Пушење и туга испод Неба), која је објављена 2004. године. Поетичност наслова је, чини се, у приличном контрасту са жанровским опредељењем аутора ове књиге. Она је контрапунктирана и ауторовим горким разочарањима и систематском изневеравању очекивања на која ће стално наилазити. Нефикционалност сада, више него у било којој претходној Краснахоркаијевој књизи, избија у први план. Радња овог дела би се наине у најгрубљим цртама могла препричати на следећи начин: аутор са диктафоном у руци обилази Кину, одлази у будистичке храмове, музеје, библиотеке, традиционалне кинеске вртове, кафе, приватне станове својих познаника и пријатеља, где разговара са монасима, управницима и директорима институција, писцима, песницима и тзв. „обичним светом”. Суштинско питање, које аутор својим саговорницима поставља, своди се у основи на следећих неколико дилема: Да ли мислите да је савремена (тзв. Нова) Кина заиста задржала везу са својим древним наслеђем? Да ли млади људи читају дела старих мислилаца и, уопште, да ли се занимају за древну кинеску књижевност? У којој мери древна кинеска филозофија (у првом реду конфуцијанство) утиче на живот савременог Кинеза? Да ли мислите да је могуће ускладити „филозофију” потрошачког друштва и живот у складу с древним учењима? Мислите ли да уметност и хуманистичке дисциплине имају икакву перспективу у Новој Кини?

Једна од главних невоља оваквог приступа лежи, међутим, у томе што аутор (нарочито имајући у виду своја искуства са претходног путовања из 1998. године, када је трансформација земље у правцу најнемилосрдније тржишне привреде и капиталистичког духа већ узела маха) очекује и напросто подразумева да ће на сва овде наведена (полуреторичка) питања од својих, разуме се и те како пробраних саговорника, добити наравно изричито негативан одговор (штавише, у складу са целокупним својим већ потврђеним поетичко-идејним опредељењем једног тоталног антрополошког песимизма, *депримирајуће негативан* одговор). А пошто се у већини случајева то неће десити (напротив, људи, нарочито они на руководећим местима државних служби и верских објеката, неће се слагати са њим и даваће му, као што ћемо видети, лажно оптимистичне и догматички затуцане, фразерске одговоре), то ће аутора још више разгневити и баћиће га у још веће очајање, док ће једини критички „гласови разума” у тој пустињи једноумља долазити из уста маргиналаца и усамљеника који ће потврдити ауторове црне слутње о трагичном и непоправљивом расцепу између живота и мишљења у савременој Кини.

Ипак, и поред свих слабости ове књиге, које пре свега про-изилазе управо из једне овакве исувише широко и уопштено постављене дихотомије са имплицираним одговорима ко-ји не нуде никакво решење, као и из непоправљиво евро-поцентричне перспективе из које аутор овим проблемима неминовно прилази,⁶ дело није потпуно лишено извесних, типично краснахоркаијевских квалитета, оличених рецимо у контрастирању језгровитих, кратких, одсечних реченица снимљених на диктафон (разговори о месту и значају, тј. о безначајности древне кинеске културе у свакодневном жи-воту савремене Кине) и дугих, вијугавих, вишеструко сло-жених реченица у осталим деловима наративног ткања, које подсећају на најбоље моменте Краснахоркаијевог припове-дачког умећа из његових претходних, знатно запаженијих дела. Већ првом реченицом првог поглавља овог нефикцио-налног путописа (које носи ефектан наслов *Увод у тмину*), путописац Краснахоркаи даје сјајан, премда наравно крајње депресиван почетни акорд записима који следе, те је стога, без обзира на њену дужину (реченица, већ „по навици” ка-да је овај писац у питању, запрема читав један дужи пасус) вреди цитирати:

„Нема на овом свету ничег безнадежнијег од такозване Југо-западне Регионалне Аутобуске Станице у Нанђингу, 5. маја 2002. године, нешто после седам сати изјутра по киши што ромиња кроз налете неукротивог, ледено хладног ветра, и призора једног провинцијског аутобуса у непрегледном ха-осу силних полазака, како, кренувши са перона број пет и тешком муком прокрчивши себи пут према метежу улице, једва се пробивши кроз неодлучну масу бедног, смрдљи-вог и прљавог света што се у таласима тетура између вози-ла и барица на путу, напокон излази на бедне, смрдљиве и прљаве улице, и нема ничег безнадежнијег од ових улица, овог бескрајног низа барака скамењених у вечној привре-мености, јер не постоји реч којом би се могла описати ова безнадна боја, ова сивосмеђа нијанса што полако убија, док овога јутра тромо прекрива град, јер не постоји реч за ову безизгледну галаму која се заори сваки пут када се аутобус

6 Посебно је симптоматично што и после толико времена проведеног у Кини, Краснахоркаи никауда не креће без преводиоца. Помало је пара-доксално што овај писац, упркос задивљујућем знању које о кинеској историји, култури и уметности несумњиво поседује – што се види гото-во на сваком кораку – ни после толико времена проведеног у Кини није покушао да барем на елементарном нивоу савлада стандардни манда-рински идиом. Контрааргумент би наравно могао гласити да је за ни-во апстрактне комуникације који њега једино може задовољити, такву језичку компетенцију готово и немогуће стећи, па ипак, помало горак укус изазван тим парадоксом остаје.

накратко заустави на некој већој раскрсници или стајалишту, када кондуктерка набораног лица отвори врата, нагне се и, у нади да ће упецати још којег путника, извикне, попут неке промукле птичурине, крајњу дестинацију, јер нема те речи којом би се суштински могла описати чињеница да место ка којем хитам, у друштву пријатеља кога сам замолио да ми буде тумач, стоји некако насупрот свету, па смо ми ти који из њега излазимо, а свет се све више удаљава од нас, све нам више остаје иза леђа, док ми идемо напред, дрмусаво и труцкаво, кроз ову све гушћу, неописиву маглу смеђкастог сивила, некуда где је заиста тешко поверовати да осим ове застрашујуће туробне смесе смеђег и сивог уопште још и има нечега, док седимо на задњем седишту раздрданог аутобуса, обучени онако како месецу мају, додуше неком другом мају, приличи, па се смрзавамо и цвокоћемо и настојимо да погледамо кроз прозор, али једва да се ишта назире кроз умрљано стакло, те само понављамо у себи, па, добро, у реду је, некако ћемо већ издржати ове услове, само нека ова прљава и безнадежна маглуштина што се и споља и изнутра надвила над нас не прогута и сам циљ нашега пута, нека место на које нас овај аутобус наводно вози, нека једна од најважнијих будистичких светих планина, нека Ћухуашан ипак настави да постоји”⁷.

И како заиста не би било никакве забуне, путник ће одмах, већ на овом првом путовању у будистички храм, доживети непријатност: када, по локалном обичају, он и његов сапутник (и преводилац) замоле путнике који седе испред њих да проследе новац за карту возачу, на крају путовања ће се испоставити да је редовница која седи у првом реду укра-la (!) њихов новац за карту.⁸ Тај мали, мада врло необичан инцидент постаће, на извештан начин, метафора шизофрене ситуације духовног стања читаве модерне Кине, чија ће детаљна елаборација уследити у наставку књиге.⁹ Истовремено, храм Ћухуашан, преплављен туристима, представљаће тек благи увод у оно што ће Краснохоркаија и његовог сапутника на сваком кораку њиховог пута кроз Кину очекивати – светилишта претворена у јефтине или мање јефтине

7 Краснохоркаи Л., *Rombolás és bánat az Ég alatt* [Рушење и туга испод неба], Будимпешта 2004, стр. 7–8.

8 Исто, стр. 19–20.

9 Иначе, мотив путовања масовним превозним средством (воз, аутобус) има важно место на почетку још два Краснохоркаијева дела (путовање госпође Пфлаум прљавим локалним возом у *Меланхолији отпора* или ништа веселији опис путовања транссибирском железницом кроз Монголију у *Заточенику из Урге*). Алузија на дантеовски силазак у пакао сасвим је очигледна и то, наравно, такође није промакло многим тумачима.

туристичке атракције, историјске локалитете преиначене у вашарски шарена викенд-излетишта, споменике древне кинеске цивилизације срозане у неукусно рестаурисане, незграпне грађевине, села претворена у колекцију згуснутих сувенир-шопова.

Други, вероватно још значајнији, слој овог Краснохоркаијевог дела представљају, као што смо већ нагостили, многобројни разговори које писац води са разним људима о заправо једном једином суштинском проблему модерне Кине - о односу традиције и садашњости. Краснохоркаијев кризеолошки приступ подразумева, наравно, и дубоко уверење да би једино ојачана хуманистичка интелигенција могла бити у стању да створи духовну климу у којој би до истински проживљеног споја старог и модерног могло доћи. У том контексту, први његов значајнији саговорник је *Тханг Хсјаоту*,¹⁰ усамљеник и скептик, који путописцу открива у каквом се незавидном положају налазе хуманистички интелектуалци у грозницом свеопштег привредног раста захваћеној Новој Кини: „Интелектуалци су подељени. Оно што се на Западу назива технократском интелигенцијом, код нас је у изузетном замаху и једва да одржава икакве везе са хуманистичком интелигенцијом. А ни са традицијом, са хуманистичком традицијом. Али, морам ти рећи да ово заправо и није нова ствар. Ситуација хуманистичких мислилаца у Кини одувек је била драматична. Истински оригинални мислиоци и уметници одувек су се суочавали са сличним тешкоћама као и данас: живели су усамљени и потлачени у свом времену, баш као што су и данас потлачени и усамљени.”¹¹ У светлу онога што следи, ове ће речи звучати пророчански, и представљаће редак критички глас у мору догматичних баналности, на које ће путник све време наилазити. Како сам путописац каже: „Јер уследиће читаве недеље, уследиће један дуги кошмар међу рушевинама последње древне цивилизације”¹². То што ове пророчанске речи изговара један

10 Српска транскрипција кинеских имена изведена је уз помоћ тзв. *пин-јин* система транслитерације кинеских властитих имена и топонима, званичног система латиничне транслитерације у Народној републици Кини.

11 Краснохоркаи Л., нав. дело, стр. 53. Овај исказ веома добро кореспондира са подацима које у свом тексту *Не за профит* износи Марта С. Нусбаум, када говори о томе да нарочито у земљама у развоју и у оним државама које у последње време доживљавају велики економски бум (Индија, Кина), хуманистичке дисциплине не само што губе на престижу, већ бивају и институционално систематски потиснуте. Видети у: Nussbaum M. C., *Не за профит: зашто је демократији потребна хуманистика*, Реч бр. 82, Београд 2012, а такође и на сајту *Пешичаника*: pescanik.net/2012/03/ne-za-profit-zasto-je-demokratiji-potrebn-humanistika/.

12 Краснохоркаи Л., нав. дело, стр. 54.

презрени усамљеник, са становишта других Краснохоркаијевих дела, уопште није случајно. Његови аналитички настрожени, мада мушичави и усамљени ликови, пуни скепсе у лажне пророке и у велике обећавајуће наративе (нешто попут Орвеловог Магарца из *Животињске фарме*) као да потврђују тезу Јосифа Бродског да је ексцентричност једини ваљани начин супротстављања Злу.¹³

Као што је већ наговештено, важну окосницу тог кошмара представља чињеница да су све иоле веће културне знаменитости претворене у туристичку атракцију. Треће поглавље књиге, знаковитог наслова *У канџама туризма*, даје изврстан, помало (ауто)ироничан, опис рушења илузије о аутентичности:

„У покрајини Ђангсу, непосредно испод језера Тхајху, отприлике на простору омеђеном Шангајем, Хангџоуом и Шаохсингом, простире се једна огромна, ванвременска империја. [...] ¹⁴ отприлике иза сваке треће аутобуске станице крије се по једно мало село и та села су доказ да време није континуирано, јер ова села су, примећујемо запањено, настала негде у доба династије Минг, и остала су у њему, окамењена у том добу, у њима је, штоно се каже, време стало [...] и одмах саопштавам тумачу да остајемо овде, да су сви остали планови бесмислени, не идемо ми одавде никуда, остајемо, одговара ми и он у највећој сагласности – и само базамо даље овим сеоцетом по имену Џоуџуанг, и упадамо у неку слатку меланхолију, док посматрамо жену како излази из куће и дозива своју децу која се играју на обали потока, саопштава им да је вечера готова, и Џоуџуангом влада неки неизрециви, неземаљски мир, старци седе на клупи и овога пута нас не посматрају, како то у стварности већ бива, са уобичајеним подозрењем, него нас одмеравају од главе до пете са не може бити добронамернијим погледом, како се ваљда у оваквом сну и подразумева [...] ¹⁵ Ујутро у осам сати стиже први луксузни аутобус са климом из правца ауто-пута, и онда без престанка долазе и долазе и долазе аутобуси један за другим, а из њих почињу да куљају, као из некаквог непресушног гротла, туристи, и шикља, таласа се, с муком се пробија силесија путника, стотине и стотине нових група које незадрживо, попут неке јуришајуће војске, у невероватно кратком року заузимају ово место са краја епохе династије Минг или с почетка епохе династије Ћхинг,

13 Бродски Ј., Генерацији тисућушеветстоосамдесетчетврте (говор с промоције на Williams Collegeu), blog.vecernji.hr/darko-milosic/2012/06/26/josif-brodski-ili-rendez-vous-sa-zlom/.

14 Краснохоркаи Л., нав. дело, стр. 93.

15 Исто, стр. 95.

и туристички водичи оним својим огавно танушним гласићима почињу да урлају у мегафоне, и док дланом о длан, већ је препун света Џоуџуанг, али до те мере препун да се у пола девет више дословно не можеш ни помаћи у уским уличицама, потпуно смо престрављени, не знамо шта се то догађа, тек што смо се пробудили и седимо у чајџиници, оној од синоћ, и наједаред се проломи страховита дрека, туристи су срећни, и они урлају и дерњају се и насрћу на све на шта се још насрнути може, наваљују на прекрасне кућице са којих се сада љушти онај савршени мир од синоћ, и испоставља се да се оне са свитањем претварају у продавнице, а у њима мноштво пултова и гомилом робе: храна, слаткиши, сувенири, бисери, сушена риба, ЦД-и с народном музиком, стотине играчака на полицама, па шта се то догодило овде?, згледамо се запањено и уплашено се опраштамо од старог власника који нам још у одласку добацује да ни случајно не пропустимо посету резиденцијама Џен, Џанг и Шен, ускоро отварају, довикује нам, али ми се већ пробијамо кроз густу светину, некуда напоље, тачније, ни ми не знамо куда, не знамо како се одавде излази, било како било, пробијамо се напред, насупрот гомили, јер из њеног кретања закључујемо да се морамо кретати супротно од смера којом она иде¹⁶.

Слично разочарање доживеће путописац и у наизглед забаченим будистичким храмовима, где ће уместо центара духовног мира и усредсређености наилазити на нестрпљиве опате на ивици нервног растројства, којима без престанка звоне мобилни телефони преко којих уговарају послове купопродаје и који, сходно томе, нимало не живе у складу са учењима своје вере.

Други важан елемент ове књиге и несумњиви допринос коначном рушењу путникових илузија јесу „дијалози” које он води са људима од којих би се очекивало да су довољно компетентни да му пруже адекватне одговоре на главно питање, на централну дилему која га мучи: има ли древно кинеско културно и духовно наслеђе икакав утицај на живот модерних становника Кине и, ако нема (а он, на основу свега виђеног, верује да нема), да ли је још могуће оживети древну кинеску традицију и унети је у свакодневни живот данашњих Кинеза, или са том илузијом ваља једном за свагда раскретити и помирити се са непоправљивим, са чињеницом да је глобална идеологија „његове светости Тржишта” задала и дефинитиван ударац веровању да Кина представља последње место на свету где је древна традиција још увек жива? Реч „дијалог” је, разуме се, стављена у наводнике из

¹⁶ Исто, стр. 97–98.

простог разлога што овде о дијалогу нема ни говора. Наиме људима на разноразним одговорним (па и руководећим) положајима са којима путописац разговара – реч је о главном игуману једног будистичког храма, о једном младом универзитетском професору и о директорки Шангајског музеја – заједничко је то што управо на ово главно питање, на питање због чега је настао кратак спој у односу савремене Кине са својим богатим духовним наслеђем, дају крајње баналне, шаблонизоване и догматичне одговоре, који се свде на то да њихов гост није у праву и да својим европским („у материјално огрезлим“¹⁷) очима није у стању да види како се у данашњој Кини срећно преплићу традиција и дух глобализације.¹⁸ Свесно веровање у ту врсту лажи постаје изгледа, барем у односу према странцима (Европљанима), питање личног поноса, али и националног достојанства, што као да потврђује постколонијални рефлекс данашњих Кинеза према странцима, чак и ако долазе из земаља некада пријатељског, Источног блока.

Само у тренуцима крајње искрености (а понекад чак и личног очајања) надлежнима се омакне покоја озбиљна, критичка мисао или опаска. Такав случај имамо у седмом поглављу књиге, иронично насловљеном као *Невидљива библиотека*. Реч је о старој, велелепној библиотеци у приморском граду Нингпоу, која је сва састављена од прекрасних павиљона и дивно сређених вртова. Проблем је, међутим, у томе што на самом крају богатог и садржајног разговора са директором о историјату библиотеке, путописац схвата да се књиге заправо већ одавно физички не налазе у библиотеци, већ да се, због технолошких преимућстава модерног начина похрањивања, чувају у некој хипермодерној згради на другом крају града. Зграда библиотеке дакле постоји, али лишена своје основне функције, цар је заиста го, али, као по обичају, нема баш много људи који су спремни да му то и кажу. На крају, аутор директору ове одавно испражњене библиотеке (који овде функционише попут некаквог „Јована без земље“)

17 Узалуд се хроничар труди да своје саговорнике увери у коликој су заблуди што европску културу *en bloc* одређују као материјалну, они као да свесно играју на карту банализације и вулгарних цивилизацијских уопштавања ове врсте.

18 Њихови су одговори догматични готово исто као и пре четрдесетак година, када је о тој специфичној затворености кинеске интелигенције према странцима говорио (додуше наводећи туђ пример) Ханс Магнус Енценсбергер (Hans Magnus Enzensberger). Видети у: Енценсбергер Х. М., *Немачка, Немачка, између осталог*, стр. 310–311. Једино што је сада маоистичка догма замењена слепим веровањем (наравно, крајње неутемељеним, те стога у основи много лицемернијим од маоизма) да Кина, оваква каква јесте, *заиста* представља необично срећан и плодотворан спој старог и новог.

поставља питање које се тиче промена у читалачкој култури током векова. Вреди овде поново навести нешто дужи цитат:

„[...] и нека ми опрости што ћу га наивно упитати: *како* су писмени људи некада читали? А како данас један кинески интелектуалац чита? Има ли разлике у начину, разлозима и форми читања?

Директор сада снижава тон да га остали не чују, обраћа се само мени, и наједном се чини као да се поносни, формални директор претвара у помало тужног и разочараног директора.

Гонг: Има ствари које се не мењају. Понекад је читање неопходно због посла, а понекад је пак насушна духовна потреба. Каткад је и ствар расположења: јуче сам, рецимо, имао воље да читам, а данас је немам. Тако је то данас, а тако је било и некада давно. Мислим да се промена не односи толико на само читање, колико на свет у којем су људи некада читали и у којем данас читају. У старом свету читање је несумњиво подразумевало потпуни мир. Тај мир и та неометаност у неком павиљону, у некој башти, то да човек узме у руке неку књигу, седне пред отворена врата павиљона, а кроз тишину му до ушију допире понеки птичји цвркулт или хук ветра – е, тога нема и тога више неће бити, времена су се променила, господине Ласло, свет се променио, знате, и ту помоћи више нема”¹⁹.

„Безумна догматичност” (или, можда, са постколонијалне тачке гледишта, у смислу односа „поносних” домаћина према радозналом путнику из Европе, лукаво смишљена догматичност чији циљ јесте да саговорника до те мере изнервира да он одустане од даљег пропиткивања) привилегија је дакле друштвено етаблираних, самопоузданих људи на руководећим положајима. Не сведочи ли, међутим, то пенетрантно изношење ове врсте (анти)културне догматичности пред читаоце, и о догматичности самог приповедача, у смислу да чује само оно што жели да чује, а у складу са својом унапред постављеном хипотезом о тоталном краху „последње древне цивилизације”? Другим речима, не би ли се можда и Краснохоркаи-путописац могао препознати у квалификацији „пророци зле судбине” коју у својој критици приступа савременим феноменима поп-културе износи провокативни тумач Библије Роланд Боер, када каже: „[...] популарној култури је потребно нешто више од пророка зле судбине (неке врсте елитизма који наглашава исквареност масовне

¹⁹ Краснохоркаи Л., нав. дело, стр. 156–157.

културе) и њених навијача (оних који су понесени антиинтелектуализмом и популизмом саме популарне културе?)”²⁰

То што одговор на ово питање није баш сасвим и депримирајуће потврдан, што се дакле Краснохоркаи не уклапа потпуно у шаблон (помало злударог?) „пророка зле судбине”, има се захвалити чињеници што глас са маргине, тако карактеристично важан у целокупном стваралаштву овог писца, ни овога пута није потпуно потиснут. Оне праве, истинске „одговоре” на свеопшту духовну кризу у савремености, Краснохоркаи наине и у овој књизи налази код необичних, ретких појединаца, махом са друштвене маргине, чиме се још једном потврђује централни значај „гласова са маргине” у његовој прози. Штавише он те гласове маргиналаца не само што ставља на пиједестал, него их врло често уздиже на ниво симбола, како у својој фикционалној прози, тако и у документаристички постављеним путописима: у том смислу, када је ова књига у питању, могла би се издвојити два таква лика. Први је директор традиционалног позоришта *кхунгџхи* у Хангџоу, једне некада величанствене уметности у тужном одумирању, која мало кога у савременој Кини може да заинтересује. Усамљени Директор једне некада цветајуће драмске форме овде као да представља трагични симбол уметника у савременој, тржишно оријентисаној, глобализованој Кини која се добровољно одриче своје традиције и старих духовних вредности зарад униформне комоције и лежерности коју јој Запад – у својим најбаналнијим и најповршнијим манифестацијама које наравно једине и могу да се с лакоћом „извезу” – нуди. У поглављу *Последњи мандарин* путописац, у једном скромном радничком стану периферијског стамбеног блока у Тјенђину, до дубоко у ноћ разговара са старијим човеком чији је деда био мандарин. Али Јанг Лиен, интелектуалац старог кова (дакле, „непрофитни”) не слаже се са суровим методама које је његов деда према својим подређенима практиковао; напротив он је, по сопственом сведочењу, целог живота покушавао да примени оно најбоље од религијских и филозофских учења са којима је долазио у додир: од конфуцијанства доктрину да морално делање није нужно условљено страхом од казне и потискивањем, већ може бити и ствар слободног људског избора, као и да морал увек мора бити претпостављен друштвеном успеху; од будизма метафизичку утеху која произилази из чињенице да је цео овај свет настао из ништавила и да ће се у њега једног дана неопозиво вратити, а од хришћанства пак императив да љубав, нарочито љубав према сопственој деци, ваља на недвосмислен начин увек показивати и

20 Боер Р., *Као да куцам на рајска врата*, Београд 2008, стр. 20.

потврђивати. Испоставља се тако да је истински спој старог и модерног ипак могуће остварити, али не са пиједестала друштвено санкционисане моћи било које врсте, нити у амбијенту звечеће шупљих фраза друштвено признатих културних посленика и руководилаца, већ у скромном радничком дому човека коме додуше није било потпуно ускраћено да „види света”, али који је далеко од било какве позиције моћи. И заиста, као да је Краснохоркаијев главни, а можда и једини циљ (било да наступа с позиције „свезнајућег” приповедача или „објективног” путописца) тај да, барем у оквиру корица својих књига, врати тим гласовима достојанство које би они, у неком никада досађаном, неоствариво хуманијем друштву, свакако заслуживали. Можда је тај фантазам, тај понекад и „лудачки” наиван антрополошки оптимизам који из таквих пасажа Краснохоркаијеве прозе избија, један од главних разлога што чак и његова мање запажена, мање успела дела, ипак вреди читати и тумачити.

ЛИТЕРАТУРА:

Боер Р., *Као да куцам на рајска врата. Библија и популарна култура*, Библиотека XX век, Београд 2008.

Бродски Ј., Генерацији тисућдеветстоосамдесетчетврте (говор с промоције на Вилијамс Колецу, 31. јануар 2013, blog.vecernji.hr/darko-milosic/2012/06/26/josif-brodski-ili-rendez-vous-sa-zlom/

Енценсбергер Х. М., *Немачка, Немачка, између осталог*, БИГЗ, Београд 1980.

Krasznahorkai L., *Rombolás és bánat az Ég alatt* [Рушење и туга испод Неба]. Magvető, Будимпешта 2004.

Нусбаум М. С., Не за профит: зашто је демократији потребна хуманистика, *Реч* бр. 82, Београд 2012, а такође и на сајту *Пешчаника*: pescanik.net/2012/03/ne-za-profit-zasto-je-demokratiji-potrebna-humanistika/ (31. јануар 2013)

Вулетић В., *Глобализација – мит или стварност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003.

Szilágyi M., *Kritikai berek* [Критички kutak], József Attila Kör – Balassi Kiadó, Будимпешта 1995.

Zsadányi E., *Krasznahorkai László*, Kalligram, Братислава 1999.

Marko Čudić

University of Belgrade, Faculty of Philology
Hungarian Studies Department, Belgrade

(POST)COLONIALISM IN (POST)COMMUNIST
DISGUISE: LÁSZLÓ KRASZNAHORKAI'S THIRD
JOURNEY TO CHINA

Abstract

Travelogues about the Far East are an important part in the work of the contemporary Hungarian writer László Krasznahorkai (1954), despite the fact that they went relatively unnoticed compared to the wide international recognition of his earlier books, especially his first two novels, *Satantango* (1985) and *The Melancholy of Resistance* (1989). This article deals with some cultural aspects of Krasznahorkai's non-fictional travelogue *Destruction and Sorrow Underneath the Sky* (2004) in which the author/narrator gives an account on his third journey to China undertaken in May 2002. He goes there with the presumption that China is the only country in the world where a productive symbiosis of the ancient cultural and spiritual heritage on one hand and the (post)modern way of life on the other is still possible. However, as the journey progresses, his disappointment grows bigger and bigger. He realizes that in today's market and business-oriented China all the important historical sights (even the seemingly most hidden, once inapproachable Buddhist monasteries) have been ruthlessly turned into vulgar tourist-attractions. The vast majority of the interviewed subjects (mostly directors of major national cultural institutions) give irritatingly shallow and dogmatic answers to almost all the questions posed by the narrator. The only genuine and honest answers about the irreparable and tragic gap between the traditional values of the ancient Chinese civilization and the contemporary westernized lifestyle based on consumerism and comfort, come from marginalized individuals without any influence on the society or the decision-makers. Stressing the importance of these marginalized voices seems to remain one of the greatest values of Krasznahorkai's writing, along with the trademark of his earlier books – the extremely long sentences – which give his works a unique and inimitable pulsating rhythm.

Key words: *connection between ancient and modern, travelogue, dogmatic views, marginal voices*